

Rentové statky a hospodářská společenstva a jejich důležitost pro rolnictvo.

Leopold M. Zeithammer.

I.

Má-li býti odpomoženo panující krizi agrární, jest především věřitel míti k tomu, aby na místo věřitelů, většinou zájmům hospodářského majetku buď nepřátelských a vyděračských, buď aspoň cizích, nastoupil věřitel družstevní, jenž jest se stavem rolnickým takorůzka srostlý a dobře obeznalý v záležitostech veřejnoprávních statků hospodářských.

Za takového přirozeného věřitele považovati lze záložny Raiffeisenovy, podporované zemskými bankami hypotečními, které co do osobního úvěru již blahodárně působily, avšak vytknouti by sobě měly a mohly rozsáhlejší působitiště. Raiffeisenky ve svazku s hypoteční bankou jsou totiž povolány napraviti neblahé poměry našeho hypotekárního úvěru podobně, jak toho již dokázal moravský ústřední svazek venkovských společenstev úvěrních, který se podjal konverse vysoce zúročitelných a vypověditelných soukromých hypotek ve dluhy peněžitého ústavu s přiměřeným úrokem a umořováním kapitálu na delší řadu let.

Mohly a měly by dále Raiffeisenky po příkladě Německa převzítí úkol, aby, upadl-li selský statek člena v odprodej exekuční, nebyl prodán pod cenu. Tak působí již také Raiffeisenky v Tyrolsku, kde se vůbec selské či střední statky na základě starého obyčeje nedílnosti a § 761 v. o. z. dosud v celistvosti zachovaly.

Jesti zajisté na pováženou, dočítáme-li se, že r. 1890 ve všech zemích rakouských odprodáno bylo exekučně 12.800 statků velkých, středních a malých a že v témž roce vtěleno bylo ještě dluhů hypotečních za 46·4 mil. zl. na úrok přes $4\frac{1}{2}\%$, 25·8 mil. na úrok $5\frac{1}{2}\%$ a 4·3 mil. zl. na úrok $6\frac{1}{2}\%$. Při vyšetřování vládním o zadluženosti selských statků a odpomoci zařízením důchodkových statků zjištěno, že v 25 letech (1868—1892) v zemích, v nichž jest knihovnictví pozemkové spořádáno, stav dluhů hypotekárních vzrostl o 1405·26 mil. zl. a exekučně odprodáno bylo 182.179 realit v ceně exekuční 373·7 mil. zl., kdežto vtělené dlužné požadavky činily 660·7 mil., tak že vycházelo na prázdno 287 mil. zl., o něž zkráceni byli vlastní hypotekární věřitelé.

Dědickými podíly a legáty byly obtěžkány statky hospodářské za tutéž dobu 25 let břemenem 441 milionů, mimo to ještě nedoplatky kupních cen okolo 410 mil. zl. V Dol. Rakousích se ročně k 1000 a v celé Cislajtánii 11.000 statků exekučně odprodalo. Tomuto úžasné vzrůstajícímu zadlužení hospodářství neodpomohly dosud ani úlevy, jež poskytla vláda rakouskému rolnictvu zákonem z 10. června 1887 ř. z. č. 74, upravujícím řád exekuční, zvláště stanovení pouze dvou lhůt licitačních a připuštění vyššího podání, nedosáhne-li vydražená cena dvou třetin odhadnuté aneb vyvolávací ceny statku, pak zrušení celého jednání exekučního, nedosáhne-li vydražená cena ani třetinu ceny zmíněné; ani zákon z 14. června 1888 ř. z. č. 88, jenž připouští konversi hypotečních dluhů strany ústavů, oprávněných k vydání zástavních listů, ani zákony z 6. března 1889 ř. z. č. 30 a z 26. prosince 1893 ř. z. č. 209, jimiž poleveno na poplatcích, týkajících se těch konversí.

K důkladné reformě práva exekučního a zádužního směřovala osnova vládní o zařizování důchodkových statků, jež znamená jistou, jen zdánlivě nevolnou kuratelu pro zadluženého hospodáře. Neboť převezme jeho statek dle odhadnuté ceny zemské rolnické společnosti, jež zaručuje hospodáři po ukrytí správních výloh jistý důchodek, vyplácí mu přebytek nákupní ceny nad cenu odhadní i umožňuje požadavky věřitelů důchodem pozemkovým. Ono připouští též obhospodaření zadluženého statku jeho původním vlastníkem anebo způsobilým zástupcem.

Na rentovém statku vážne dluh, jenž tvoří značnou část jeho ceny i nepřipouští dalšího zadlužování. Totéž břemeno jest však schopno vyvazení jako důchodek ze statku plynoucí, a ve společenstvu zemském nalézá spolu majitel statku zadluženého věřitele veřejného, jenž dobře seznal poměry statku, a dluhy dřívější, které zavinily úpadek, obrací v důchodek, podstatě statku přiměřený, jímž se dluhy zponenáhla splácejí.

Majitel tohoto statku zůstává právním držitelem jeho, kdežto zemské společenstvo za něho hospodářství spravuje. Další výhodou zařizování důchodkového statku jest, že nedají vzniknouti novému zadlužení a že dle osnovy zákona dotyčného vyloučeny jsou exekuční odprodeje statku, inventáře, výplodků a peněz z nich utržených.

Čeho důchodkový hospodář potřebuje pro závod samý, poskytne mu záložna Raiffeisenova, kdežto zemské společenstvo mu podle toho, jak daleko je splacen kapitál důchodkový, propůjčí peníze

k účelům melioračním, v případě živelních pohrom, na výchovu nebo výbavu členů rodiny.

S přivolením zemského společenstva jest důchodkovému statkáři na vůli dáno, statek i odprodati nebo pronajmouti a připouštěti na statku nějakou služebnost. Musí ovšem v tom případě zemské společenstvo již vzhledem k zájmům soukromoprávním přesvědčeno býti o tom, že nový držitel neb nájemce důchodkového statku rentu ze statku zapraví, že jej řádně obhospodaří i ostatním závazkům vyhová.

Také k tomu se musí přihlížeti, aby důchodkový statek při úmrtí svého držitele nezadlužený předán byl jedinému hospodáři. Konečně objevuje se nutnost, aby zemské společenstvo, jež vydávati má důchodkové listy zástavní, zúročené $3\frac{1}{2}$ — 4 — $4\frac{1}{2}$ % a amortisované $\frac{1}{2}$ %, uhájeno bylo poškození nedbalými a nepočetnými důchodkovými statkáři správou donucovací a vyvlastňovací řízením. Při tom zavedeno býti má súčtování, jež by nemělo za následek propadnutí důchodkového kapitálu, nýbrž pouze poskytlo zemskému svazu právo na splatné nedoplatky, jakož i jemu přiřklo vlastnictví důchodkového statku. Při vyvlastňování by příslušela vyvlastňovanému náhrada splacených částek i nákladu melioračního; vyvlastňovaný statek však musil by zůstatí důchodkovým.

II.

Aby instituce rentových statků zdárně se ujala a v prospěch rolnictva se vyvíjela, jest podmínkou přesná organisace stavu rolnického, zakládající se na utvoření okresních a zemských společenstev čili komor zemědělských. Úkolem těchto jest poskytnouti nejenom jednotlivým hospodářům výhody sdružení a velkých statků, uchrániti je před kapitalismem a tříštěním středních statků, nýbrž hlavně dáti celému stavu rolnickému pevnou i morální podporu, vštěpovati jednotlivcům, zvláště liknavým a nedbalým, uvědomění příslušnosti k velikému celku a důležitému činiteli v ústrojí státním a podati mu možnost hájiti a zastávati rázně své zájmy.

V Rakousku mají již živnosti společenstva, veliký průmysl má kartely, vykonáváje s živnostmi a obchody i politická práva v obchodních a živnostenských komorách; dopravnictví, obchod i peněžnictví má rozsáhlé svazy železniční a plavební, banky, trhy a bursy. I jednotlivé stavy, lékaři, advokáti a notáři, soukromí úředníci mají svou stavovskou organisaci, pouze stav hospodářů dosud jí postrádá!

Což pořídí jednotlivý rolník na trhu se svým obilím a zvířecími výrobky, zejména mlékařskými, zvláště musí-li je daleko dovážeti, proti velkoobchodníku nebo překupníku; jaké škody utrpí při drobném nákupu různých svých potřeb životních a hospodářských proti družstvu, jež pořídí tyto potřeby a provozovací prostředky (semena, umělá hnojiva, stroje a j., též potraviny) ve velkém a tudíž v lepší jakosti i levněji; jak sobě pomůže jednotlivý hospodář v nedostatku nebo pohromách k lacinému a nelypověditelnému úvěru proti svazu rolníků, který sobě po domácku zařídí Raiffeisenku; s jakým výsledkem lze rolníkům málo v zákonodárných sborech zastoupeným hájiti své zájmy, uskutečniti svá přání a potřeby proti přesilné většině poslanců jiných stavů a politických aspirací, nevystoupí-li jako zorganizovaný celek a stav, rovný živnostenskému a průmyslovému?

Jiné rady a jiného východiště z trudného postavení našeho rolnictva neznám, než: za svépomoci, přispění státu i země a cestou zákonitou zaříditi po příkladě Francie, Belgie, Dánska a Německa — zemědělská družstva či společenstva okresní a zemská, celkem dle pravidel či stanov, obsažených ve vládní osnově zákona z r. 1893 organisovaná a opírající se o domorodé záložny Raiffeisenovy, vstoupící ve svazek se zemskými hypotečními bankami.

Čím více narostla břemena a různé dávky, obtěžující statky rolnické, čím níže stlačeny ceny obilí zámořskou soutěží, čím výše stoupají v ceně práce a závodní prostředky a čím více ohrožují velkokapitál a lichva naše rolnictvo, tím mohutněji se v něm probouzí touha po sdružování v určitých obvodech. Z mnoha sborů hospodářských, zejména z německého odboru zemědělské rady pro království České, z c. k. moravské hospodářské společnosti, moravského a dolnorakouského svazku rolníků, tedy od statisíců rolníků podány také petice k říšské radě za zákonité zařízení hospodářských společenstev na základě osnovy vládní z r. 1893. Avšak tyto hlasy zůstaly bohu žel dosud hlasy volajících na poušti!

Nelze sice zapírati, že naše hospodářské spolky, jejichž stanovy mnohde zasahují do předchozího věku, blahodárně působily v oboru šíření hospodářských vědomostí a zvelebení techniky, a nelze neuznati snahy mnohých spolků, přizpůsobiti se požadavkům moderního obchodu tržebního a zprostředkovati společenskou koupi hospodářských semen, hnojiv a krmiv, dobytčí soli, strojů a náradí, ušlechtilých plemenníků a j., nicméně tyto spolky hospodářské podle svých dosavadních stanov a složení nejsou s to, těmto hospodář-

ským úkolům racionelním způsobem vyhověti. Postrádají nejenom ručení svých členů a proto také kupecké kvalifikace na trhu, nýbrž kladou jim též na náhodách závislý počet členů a nedostatečné peněžité prostředky takové překážky, že nemohou prakticky provést větší podniky v zájmu veškerého rolnictva. Nabyt jsem jako dlouholetý jednatel hospodářských spolků na jihu českém trpkých zkušeností při vybírání členských příspěvků i dlužných částek za osivo jetelové, lněné i obilné, stromky ovocné, sůl dobytčí, které pro členy od spolku byly objednány.

Hlavní vadou našich hospodářských spolků jest, že nerepresentují veškeré obyvatelstvo rolnické a postrádají pevné organisace nemohou zastávati zájmy rolnického stavu, jak toho nová doba požaduje.

Naše rolnictvo nepoužilo bohužel ani prostředků, jichž mu poskytl zákon o výrobních a hospodářských společenstvech z r. 1873, jenž připouští i obmezené ručení, k organisaci hospodářských úkolů rolnictví tou měrou, jakou zasluhoval. Neboť mohlo tím, že se sdružilo k složení jistého kapitálu základního a oběžného (členských podílů) a vystoupilo na trh s kupeckou úvěrností, nabyti na trhu značné síly hospodářské. Jenom jednotlivé spolky hospodářské chopily se výhod, jež onen zákon v sobě skrývá, zařídívše spíše společenstva pro nákup potravin a různých potřeb hospodářských, než družstva produktivná (výrobná), jako mlékařská, jichž na počátku let devadesátých již napočteno na 300, několik družstev pro pěstování a zužitkování lnu (v Čechách a Slezsku), družstva pro průmyslnické zužitkování ovoce, výrobu vína ovocného (v Čechách), družstva pro chov a plemenitbu dobytka i společné jatky a selské svazy pojišťovací (v alpských zemích, v Čechách a Moravě a j.), jež však většinou nebyly registrovány. Oproti tomu mnohem zdárněji se ujala zvláště v království instituce hospodářských záložer, které však při značné různosti potřeby živnostenského a rolnického úvěru nedostatečně vyhovujíce a pro mnohde vysoký, až lichvářský úrok a zavedený úvěr směnečný nepůsobíce v zájmu rolnictva, ustoupily domácně zařízeným záložnám dle vzoru Raiffeisenova, jichž napočteno r. 1898 v Předlitavsku již více než 1500. Avšak veškery tyto podniky společenské neměly na zřeteli správné a účinné zastupování stavovských zájmů rolnictva ani účelnou organisaci jeho stavu. Těmto úkolům lze dostáti utvořením hospodářských družstev okresních, jež v sobě uzavírají veškeré hospodáře, držící pozemky, a v nichž všickni spolupůsobí, sama sebe spravují jako

sbory autonomní, a členskými příspěvky, na základě pozemkové daně vyměřenými, nabývají hojných a stálých prostředků k provedení naznačených materiálních i morálních úkolů.

Těmito společenstvy, jež projevují svá dobrozdání a návrhy čelící k povznesení hospodářství v okrese i uvědomění stavovského spolutručenství, vejde v platnost hlas, representující veškeré hospodářství pozemkové. Členové těchto společenstev budou zasedati a hlasovati na sněmech i účinně spolupracovati při zosnování zákonů zemědělských, oni sobě zařídí smírčí soudy, budou ve svých právech obhájeni společenstvy, a znovu vznikne jako za staré doby v obci duch vzájemné pomoci a pospolitosti mezi občany!

Roku 1896 byl na českém sněmu poslancem Jandou podán návrh zemského zákona o nuceném zařízení společenstev hospodářských, jest si tudíž jenom přát, by na základě pilného prozkoumání a projednání tohoto návrhu v sněmovně přikročeno bylo k zpracování dotyčného zákona. Jenom bude-li stav veškerých majetníků hospodářských pozemků v okresních společenstvech účelně zorganizován a jimi zájmy hospodářské zdatně a všestranně hájeny, vykvete našemu rolnictvu lepší budoucnost.

Následujme příkladu Německa, kde dnes stává již 10.000 čisté hospodářských výrobních a distributivních společenstev, zvláště pak malého státu dánského, jehož nemovitosti tvoří nad polovici národního jmění, kde neméně než polovice obyvatelstva se zabývá rolnictvím a jež vyváží do roka přes 28.000 mctů. másla, 10.000 koní, 95.000 volů, 114.000 kusů vepřového dobytka, přes 25.000 q uzených kýt, mimo to 97.500 q mouky a 160.000 q ječmene, děkujíc za to hlavně četným, účelně zřízeným a vládou podporovaným družstvům hospodářským, sdružením rolnických spolků a okolo 1400 mlékařským družstvům!